

Mokyklos nelankymas: pedagogų nuomonių interpretacija

Pranas Dereškevičius

Pedagogikos mokslinio tyrimo institutas

Straipsnyje mėginama atskleisti mokyklos nelankymo priežastis. Remiantis autoriaus ir kitų Lietuvos bei užsienio tyrinėtojų duomenimis, analizuojamos ne tik socialinės ir ekonominės priežastys, bet ir vidinės, apibūdinančios pačių mokinių nenorą mokytis. Taip pat palyginami rajonų ir miestų mokyklų nelankantys moksleiviai ir jų šeimų bruožai.

Problema. Pagal Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą [11] visi sveiki vaikai iki 16 metų privalo mokytis. Tačiau, Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis [2], ne visi vaikai, neturintys 16 metų ir galintys mokytis, lanko mokyklą. Bendrojo lavinimo mokyklos nelankančiųjų 1995 metais buvo nuo 21 ir 31 tūkstančio. Panašūs skaičiai buvo teikiami 1996, 1997 ir 1998 metais [2; 3; 4] (apie 24 tūkst.). Tai skirtingais metais apytiksliai sudaro nuo 4 procentų iki 6 procentų visų besimokančiųjų bendrojo lavinimo mokyklose. Tad išsiaiškinti, kokios priežastys silpnina norą mokytis ir verčia privalomojo mokymo amžiaus moksleivius mesti mokyklą, svarbu visuomenės (valstybiniu), švietimo institucijų (mokyklos), šeimos (tėvų) ir pačių moksleivių sėkmingos socializacijos (išiliejimo į visuomenę) bei gyvenimo raidos (likimo) ir kitais aspektais.

Tyrimo tikslas – nustatyti priežastis, kurios silpnina norą mokytis ir skatina moksleivius nelankyti mokyklos. **Objektas** – veiksniai, silpninantys norą mokytis ir skatinantys moksleivius nelankyti mokyklos.

Pagrindinę nuostatą sprendžiant mokyklos nelankymo problemą išreiškia tezę, kad *socialinės sąlygos ir namų aplinka nėra vienintelės ir visada lemiančios aplinkybės, dėl kurių dauguma moksleivių vengia mokyklos, nes ir daug neturtingų šeimų vaikų sėkmingai mokosi ir nemeta mokyklos. Taigi socialinės ir namų sąlygos yra tik viena iš daugumos sudėtingų aplinkybių.*

Tyrimo metodai. Tirti pasirinkome vieno miesto (Vilniaus) ir vieno rajono (Vilkaviškio) 392 nelankančiųjų sąrašus (1995 m. balandžio mėn. duomenimis) ir atsakymus į klausimus pagal lapkričio – gruodžio mėnesių pradžios duomenis apie 108 (71 miesto ir 37 rajono) nustojusius lankyti mokyklą nepilnamečius.

Žinių suteikė tų mokyklų mokytojai ir jų vadovai. Jos apėmė esminius moksleivių ir jų šeimų socialinio statuso rodiklius: lytį, amžių, gyvenamąją vietą, klasę, kurioje mokėsi nelankantieji, šeimos sudėtį, jos narių išsilavinimą ir užimtumą, turimas pareigas, šeimos gyvenimo stilių (bruožus, kuriais šeima išsiskiria iš kitų šeimų), moksleivių sveikatos būklę, nuo kada

vaikai nelanko mokyklos ir ką veikia tuo metu, paskutiniųjų metų mokymosi rodiklius, antramečiavimą ir jo priežastis, mokytojų nuomonę, tėvų nuomonę ir pačių moksleivių mintis apie mokyklos nelankymo priežastis, duomenis apie taikytas administracines priemones (baudas) ir pedagogų mintis apie tai, ką reikėtų daryti, kad vaikai galėtų toliau mokytis. Šie nubyrėjusių nepilnamečių ir jų šeimų socialinio statuso rodikliai, svarbūs mokyklos lankymo ir nelankymo požiūriu, buvo išskirti remiantis mūsų ankstesniais tyrimais.

Sąvokos ir svarbesni tyrimai. Mokyklos nelankymo ir mokymosi motyvacijos silpnėjimo priežastys nagrinėjamos beveik visų pedagogikos tyrinėtojų darbuose. Teoriniu požiūriu motyvacijos samprata išsamiai aptarta L. Jovaišos darbuose: motyvo ir motyvacijos sąvokos [5, p. 95–103], motyvacinės asmenybės teorijos [7, p. 135–145], motyvai ir jų klasifikacija, motyvacijos rūšys: poreikių, kognityvi, emocinė ir jų dariniai, skirti praktiniam profesinio konsultanto darbui [8, p. 45–69].

Naujesni D. Beresnevičienės [1] moksleivių išėjimo iš dieninės bendrojo lavinimo mokyklos priežasčių, paskatinusių mokytis suaugusiųjų mokykloje, tyrimai parodė, kad moksleivių išėjimą iš dieninės bendrojo lavinimo mokyklos nulėmė sunki socialinė ekonominė šeimos padėtis, dėl to moksleiviai turi dirbti ir mokytis, mokymosi dieninėje mokykloje sunkumai, nepalankūs santykiai su mokytojais ir klasės draugais, padidėjęs poreikis mokytis siekiant profesinio ir asmeninio tobulėjimo [1, p. 127]. V. Rimkevičienės atlikta [14] mokymosi motyvacijos silpnėjimo priežasčių dieninės bendrojo lavinimo mokyklos nelankančių paauglių – jaunimo ir profesinių mokyklų moksleivių – požiūriu į mokyklą ir mokymąsi, asmenybės savybių, intelekto struktūros ypatumų bei mokymosi stilių psichologi-

nė lyginamoji analizė parodė, kad moksleiviams, iškritusiems iš dieninės bendrojo lavinimo mokyklos, būdinga savarankiškumo siekis, laisvas nevaržomas bendravimas, pakitęs savęs vertinimas, nerūpestingas požiūris į gyvenimą, sumažę siekiai, aplaidumas, silpna valia, žema elgesio savikontrolė, polinkis į praktinę veiklą, palyginti nedidelis mokslumas ir kt.; jaunimo mokyklos moksleiviams būdingi žemi normalūs intelektualiniai sugebėjimai, o tarp bendrojo lavinimo mokyklos moksleivių dominuoja vidutiniai normalūs bendrieji sugebėjimai, tačiau skirtingų tipų mokyklose besimokančių moksleivių bendrieji sugebėjimai skiriasi savo specifine struktūra; moksleivių mokymosi stilius priklauso nuo amžiaus, mokyklos tipo ir lyties [14, p. 146–149].

Mokyklos nelankymo ir mokymosi motyvacijos silpnėjimo institucines prielaidas, jaunimo mokyklos moksleivių santykių su mokykla, kaip institucija, – neadekvačias mokytojo ir moksleivio vaidmenų sampratas, neadekvatų asmenybės savęs vertinimą kaip nepritapimo mokykloje priežastis išanalizavo V. Targamadžė [15, p. 177–196]. Ji teigia, kad „teorinis moksleivių ir mokytojų savo vaidmenų suvokimas daugeliu atvejų skiriasi nuo jo praktinio pateikimo; tiek moksleiviai, tiek pedagogai ne iki galo supranta, kaip jų vaidmenį suvokia kiti, todėl ne visada patenkina vieni kitų lūkesčius; tai gali sąlygoti išorinius ir vidinius moksleivių ir mokytojų santykių konfliktus“ [15, p. 180].

Minėtų tyrimų skiriasi tyrimo objektas – nubyrėję iš dieninės bendrojo lavinimo mokyklos moksleiviai, besimokantys vakarinėse mokyklose (D. Beresnevičienė), jaunimo ir profesinėse mokyklose (V. Rimkevičienė) bei jaunimo mokyklose (V. Targamadžė), nuo mūsų tiriamųjų – moksleivių, nelankančių dieninių bendrojo lavinimo mokyklų ir niekur nesimokančių.

Minėtų tyrimų duomenimis, dieninės bendrojo lavinimo mokyklos nelankantys ir mūsų tiriamieji daugeliu bruožų panašūs, tačiau pastarieji skiriasi, kad neturi savo ateities perspektyvos, gyvenimo vizijos. Tai labai komplikuoja jų santykius su aplinkiniais ir savo vietos gyvenime ieškojimą.

Su mokyklos nelankymo priežastimis tiesiogiai susiję ir mūsų minimų užsienio autorių darbai. Tai Valterio Krummo [9] apie prievartą mokykloje, Reido Keno [13] apie bėgimą iš pamokų ir mokyklos nelankymą bei Dano Olwensio [12] apie chuliganizmą mokykloje: ką mes žinome ir ką galime daryti. Tai reiškiniiai, keliantys neigiamus moksleivių išgyvenimus ir baimės bei nepalankumo mokyklai jausmus.

Straipsnio tikslas – remiantis tyrimo duomenimis ir pedagogų nuomonėmis, aptarti nenoro lankyti mokyklą priežastis ir tolesnio nelankančiųjų mokymosi galimybes.

Kalbėdami apie pedagogų nuomonių interpretaciją, laikomės L. Jovaišos pateiktos sampratos, kad nuomonė – tai „verbalinė asmens santykio su objektu išraiška. Ji apibūdina asmenybės patirtį, požiūrius ir nuostatas, vertybines orientacijas. Tiesos atžvilgiu nuomonė esti subjektyvi, tačiau jos tikrumas, teisingumas priklauso nuo asmens kompetencijos lygio“ [6, p. 142]. „Paprastai nuomonė ginama, nes ji suvokiama kaip kažkas sava, kaip asmenybės išraiška. Todėl konfrontacija su klaidingomis nuomonėmis turi būti taktiška, atsargi, kad neįžeistų asmenybės orumo“ (ten pat). Interpretacija šiuo atveju – teksto, faktų, teorijos prasmės aiškinimas, komentavimas.

Kai kurie bendri mokyklos nelankančiųjų ir jų šeimų bruožai. Mūsų tyrimo duomenimis, mokyklos nelanko du kartus daugiau berniukų nei mergaičių. Dažniau mokyklos nelanko rajonų nei miestų moksleiviai. Daugiau kaip du trečda-

liai nelankančiųjų yra antramečiavę (trečdalis daugiau kaip po vieną kartą). Pradėjusių lankyti mokyklą nuo šešerių metų tarp nubyrejusiuju buvo dešimt kartų daugiau nei tarp nubyrejusiuju visų to amžiaus moksleivių. Tik 45,4 proc. nubyrejusiuju gyveno su abiem tėvais. Aštuonmetį ir nebaigtą vidurinį išsilavinimą turėjo beveik 64 proc. mokyklos nelankančiųjų tėvų, aukštojo ir nebaigto aukštojo išsilavinimo neturėjo nė vienas. Daugiau kaip pusė tokių vaikų negyveno kartu su abiem tėvais. Apie du trečdalius jų šeimų turi žalingų įpročių (kai kurių tik atskiri šeimų nariai), apie ketvirtadalis šeimų yra nedarnios. Daugiau kaip trys penktadaliai – per 60 proc. mokyklos nelankančiųjų – tėvų yra žemos kvalifikacijos darbininkai, dauguma neturi nuolatinio darbo, gyvena iš atsitiktinių uždarbių ir socialinės paramos.

Mus domino, kiek efektyvios administracinio poveikio priemonės, kiek veiksmingai valdymo institucijos gali reguliuoti mokyklos nelankančių moksleivių tėvų, kartu ir moksleivių elgesį. Daugumos tėvai ir globėjai bei kiti artimieji užėmė žemą padėtį visuomenėje, gyveno skurdžiai. Beveik visos šeimos skirtinos žemiausias pajamas turinčiųjų kategorijai, todėl tik kai kurios buvo svarstytos administracinėse institucijose ir labai mažai mėginta bausti (daugiau simboliškai). Nė iš vienos mūsų aptariamų šeimų baudos nebuvo bandoma išreikalauti. Viena vertus, taip elgtasi dažniausiai siekiant nepabloginti materialinės šeimos padėties. Kita vertus, daugumos tokių šeimų tėvai nedirba, o gaunamas socialines pašalpas neretai prageria, todėl jų bausti administracinėmis nuobaudomis nerealu ir būtų sunku. Todėl administracinio poveikio priemonės (ne tik nuobaudos, bet ir kita administracinių institucijų veikla – teismai ir pan.) lankomumui didesnės įtakos nedaro. Dominuoja moraliniai veiksniai ir švietimo

darbuotojų, pedagogų – dažniausiai klasių vadovų, susirūpinimas. Todėl į klausimą, kodėl nubyрėjusieji iš jų mokyklos moksleiviai nelanko pamokų, dažniausiai atsakė klasių vadovai.

Kaip mokyklos nelankymo priežastį pedagogai dažniausiai minėjo nenorą mokytis ir įvairias tai lemiančias priežastis, kurias pateikia-me suskirstę į tokias grupes:

- nenori mokytis, nemato mokymosi prasmės, sunku, neįdomu, gėda dėl atsilikimo, didelės spragos, daug praleidęs pamokų (53,7 proc.);
- neleidžia tėvai, verčia uždarbiauti, neišgali leisti į mokyklą, namuose nėra priežiūros (17,66 proc.);
- nepajėgia mokytis, pažada ir neištesa, „neturi valios“, reikia atskiros mokomosios programos (10,2 proc.);
- kitos priežastys (liga, išvykimas, nėštumas, draugų įtaka ir pan.) (12,0 proc.);
- dirba ar nori įsidarbinti, norėtų eiti į jaunimo, vakarinę mokyklą, toje pačioje dieninėje mokykloje mokytis nenorėtų (23,1 proc.).

Šios priežasčių grupės glaudžiai susijusios. Nenoras mokytis glaudžiai siejasi su nepalankia šeimos materialia padėtimi, nepajėgumu mokytis, su noru įsidarbinti, greičiau tapti savarankišku ir patirti mažiau pažeminimų, savo vertės menkumo išgyvenimų. Todėl čia išvardytų priežasčių skirstymas yra sąlyginis. Dažniausiai moksleivių nubyрėjimą lemia ne viena kuri konkreti priežastis, o kelios. Jos susijusios, nurodomos priežastys ne visuomet lemiamos, galbūt tik ryškiausiai matomos ir todėl įvardijamos. Gauti duomenys parodė, kad, didėjant nepilnamečių amžiui, daugėja nelankančiųjų dėl nenoro mokytis. Tam priskirtinos pirma, (iš dalies) trečia ir penkta priežasčių grupės, kurios formaliai vertinant sudaro apie 87 procentus.

Apie 50 proc. nelankančiųjų pirmą kartą nėjo į mokyklą dėl tokių neigiamų išgyvenimų kaip

chuliganizmas dėl to, kad nesuprato mokymo turinio, dėl didelių reikalavimų, bausmių, vengė nemėgstamų mokytojų, nepatinka užsiėmimai, dėl kitų moksleivių priešiškoumo, nesutarimų su jais ir pan. Pasikartojantys nepalankūs santykiai mokykloje su bendraamžiais, mokytojais, nesuprastas mokymo turinys, paskatinę neiti į mokyklą, suformuoja bendrą neigiamą nuostatą į mokyklą, kuri dažniausiai išreiškiamą žodžiu „nenoriu“.

Dalis tėvų stengiasi pateisinti mokyklos nelankymą – iš pradžių tik kai kuriuos atvejus, tačiau jie turi tendenciją dažnėti. Tėvų dangstomas mokyklos nelankymas tampa svarbia priežastimi ir toliau jos nelankyti. Panaši dingstis atsiskleidžia, kai bandoma išsiaiškinti nelankančiųjų teiginį, kad jie (ypač mergaitės) palieka mokyklą siekdami padėti tėvams. Tiesa paprastai kita. Individualūs pokalbiai parodė, kad vaikai nelankė mokyklos skatinami daug sudėtingesnių jausmų. Taip slepiamas nenoras eiti į mokyklą dėl to, kad nemėgstama kai kurių pamokų, mokytojų, bijomasi neįveikti keliamų reikalavimų. Atsiranda neigiami emociniai išgyvenimai, stumiantys nepilnametį nuo mokyklos. Kaskart einant į mokyklą ar grįžtant į ją po praleistų pamokų jausmai susiję su baime ir nemalonumų laukimu, kuris padeda formuoti nuolatinį asmenybės bruožą – nerimastingumą, kylantį kalbant apie mokyklą, t. y. mokyklinį nerimastingumą. Todėl nepriklausomai nuo nelankymo aplinkybių didžiosios daugumos mokyklos nelankančiųjų tokį elgesį lemia giliai slypinti nepasitenkinimo patirtis. Tik nedaugelis nelankė mokyklos ir bėgdavo iš pamokų dėl draugų įtakos ir teigė, kad jie „visiškai patenkinti“ ar „neturėjo rūpesčių“. Iš tikrųjų minėtos momentinės nuotaikos keičiasi, ir kyla nerimas, kuris paslėptas viduje. Tik po ilgesnio pokalbio aiškėja, kad vaikas gal ir galėtų vėl

pradėti lankyti mokyklą, bet norėtų viską „pradėti iš naujo“, norėtų, kad praeitis būtų nepriekaištinga, o sąžinė rami. Jeigu aplinkiniai ir neprimena praeities, nelankantieji vis tiek ją nešiojasi savyje. Praeitis, susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, gali vėl iškilti skaudžiais išgyvenimais. Todėl nelankantieji palankiau vertina siūlymą pereiti į profesinę, vakarinę ar jaunimo mokyklą, kur jaustųsi saugūs ne tik nuo nepalankios aplinkos, bet ir nuo savo pačių slepiamos praeities.

Atkreiptinas dėmesys ir į kitas, asmenybės lemiamas netiesiogines priežastis. Tarp pačių nelankančiųjų egzistuoja natūrali tendencija dėl savo nesėkmių ir tolesnio mokyklos nelankymo greičiau smerkti mokyklą ir mokytojus nei save ar savo namus. Tai gali būti nesąmoningas bandymas, skatinamas asmenybės gynybos, pateisinti ir racionalizuoti savo elgesį. Galime įžvelgti pavojų dėl atskirų nelankymo atvejų „atpirkimo ožiais“ daryti pačias mokyklas, tuo tarpu tikrosios priežastys galibūti giliai slepiamos.

Mokyklų nelankančiųjų dauguma – paaugliai. Šiam amžiaus tarpsniui – brendimo užuomazgų pradžia – būdingas padidėjęs grupavimosi, bendravimo poreikis šiuos paauglius paprastai sujungia į grupes.

Duomenų analizė rodo, kad nelankantieji grupėse užsiėmė pačia įvairiausia veikla. Kiekvienas veikė daug ką: vaikščiojo su bendraamžiais, neformaliai bendravo, dirbo namuose (prižiūrėjo broliukus, sesutes, padėjo dirbti ūkiu darbus ir kt.), patarndavo, bastėsi gatvėmis (važinėjo miesto transportu, slapstėsi, rūkė, vaikštinėjo, lankė pažįstamus ir kt.), žaidė įvairius žaidimus, tarp jų ir azartinius, klausėsi muzikos įrašų, žiūrėjo televizijos laidas, žaidė su gyvūnais, ieškodavo atsiktinių uždarbių, kai kurie retkarčiais lankė ir mokyklą. Nelankan-

čiųjų veiklos skirstymas į grupes pagal veiklos rūšis yra sąlyginis, nes kiekvienas užsiėmė keliomis veiklos rūšimis. Skirstant bandyta tik pabrėžti, kokia veiklos rūšis dominavo:

Dirbo (namuose ir kitur)	35,2 proc.
Norėjo dirbti, ieškojo atsiktinių uždarbių ir kt.	10,2 proc.
Niekur nedirbo, vaikštinėjo gatvėmis	29,6 proc.
Bastėsi, valkatavo, nelankė mokyklos	7,4 proc.
Ne nuolatos lankė mokyklą	21,3 proc.

Įžvelgdami į amžiaus ir užsiėmimų išsidėstymą, matome, kad dirbo namuose ir norėjo užsidirbti per 45 proc. dvylikos metų ir vyresnių nepilnamečių. Šis interesas dominuoja dažniau tarp keturiolikmečių ir penkiolikmečių. Nelankančiųjų, kurie niekur nedirbo, vaikštinėjo gatvėmis, bastėsi, nelankė mokyklos jau nuo dešimties metų, buvo apie 37 procentus. Jie tolygiau pasiskirstę tarp įvairaus amžiaus nelankančiųjų. Paminėtina, kad apie penktadalis skirtingo amžiaus nubyrejusiuju, nors ir ne nuolatos, bet retkarčiais lankė mokyklą. Tai rodo, kad, nors tokie vaikai mokėsi nesistemiškai, praleido daug pamokų, bet su mokykla jų ryšiai nebuvo visiškai nutrūkę. Palankus emocinis ryšys su draugais ir mokykla gali tapti tolesnio mokymosi stimulu. Dalyvavimas įvairių rūšių veikloje mažiau priklauso nuo amžiaus, labiau – nuo nepilnamečių grupės ir ją siejančių bendrų interesų, todėl kartu bendroje veikloje dalyvauja skirtingo amžiaus mokyklos nelankantieji.

Visi užsiėmimai nelankantiems turi skirtingą reikšmę. Viena, jie atsidūrė gatvėje būtinybės verčiami – nepritekliai namuose, nesėkmės mokykloje juos verčia ieškoti ne tik materialinės naudos, draugų, bet ir pasitenkinimą teikiančio užsiėmimo. Apie tai nelankantieji paprastai pirmiausiai ir kalba. Iš pradžių dar vykęsi, kad galbūt, palankiau susiklosčius aplin-

kybėms, jie galės grįžti į mokyklą, vėliau palengva apsipranta, susitaiko su savo padėtimi. Taip formuojasi naujas kitokio elgesio stereotipas, kurį ateityje siekiant pakeisti prireiks pastangų. Bet svarbesnis kitas dalykas – prarandama ateities perspektyva, o jos neturėjimas kelia pačias tamsiausias mintis tais, palyginti reikšmingais, aktyvios veiklos, įvairių užsiėmimų proterpais. Todėl tas mintis stengiamasi išstumti ir užpildyti laika įvairiausia veikla, neleidžiančia pasilikti vienam su savo mintimis. Į klausimą, kodėl tą daro, paprastai paaugliai atsako: „Man patinka“, „Nėra ką veikti“, „Nuobodu“. Nuobodulys – tai viena iš priežasčių, keliančių nepasotinamą malonumą, pasilinksminimą, hedonistinio gyvenimo troškulį, kurį primygtinai skatina masinių visuomenės informavimo priemonių teikiami pavyzdžiai. Tai dar viena priežastis, skatinanti nepilnamečius sakyti, kad į mokyklą jie grįžti nenori.

Pedagogų, dažniausiai klasių vadovų, atsakymai į klausimą, ką reikėtų daryti, kad nubyrėjusieji galėtų toliau mokytis, pasiskirstė į tokias grupes:

- priversti tėvus, vaiką, įtikinti tėvus ir vaiką, nukreipti į specialią mokyklą, didinti tėvų atsakomybę (42,6 proc.);
- apgyvendinti internate, suteikti valstybės išlaikymą (8,3 proc.);
- mokytis pagal individualią programą, teikti nuolatinę individualią psichologo pagalbą, mokytis amato be IX klasių išsilavinimo, siųsti į pagalbinę mokyklą (11,1 proc.);
- išleisti iš mokyklos, įdarbinti, baigti IX klasę vakarinėje mokykloje, leisti į jaunimo mokyklą (19,4 proc.);
- tokių galimybių nėra, viskas išbandyta, jokių galimybių nemato, nežino, ką daryti, arba nieko nenurodė (20,4 proc.).

Dauguma pedagogų mano, jog nelankančiuosius ir jų tėvus būtina priversti, kiti nemato jokių

tolesnio mokymo galimybių, trečią linkę tokius vaikus išleisti iš mokyklos, įdarbinti ir pan. Kitų nuomone, juos reikėtų mokytis pagal individualias programas, su jais atskirai turėtų dirbti psichologas. Mažiau buvo manančiųjų, kad reikia suteikti valstybės išlaikymą, apgyvendinti internate ir pan. Visos nuomonės rodo mokytojų nusivylimą nelankančiųjų galimybėmis mokytis toliau tose pačiose mokyklose. Pedagogus galima suprasti ir vertinti jų bendravimo su mokyklos nelankančiais patyrimą. Jų namų ir socialinė aplinka dažniausiai yra tokia nepalanki, kad nuslopina ir pačius geriausius mokytojų ketinimus.

Dauguma mokytojų mokyklos nelankantiejiems nejaučiasimpatijos. Jie suinteresuoti sėkmingai ugdyti, todėl blogai mokyklą lankantieji arba visiškai nustojusieji ją lankyti negali sparčiai daryti pažangos, sėkmingai mokytis. Mokytojai paprastai dirba su visais klasės moksleiviais ir mažai laiko gali skirti dėl įvairių priežasčių silpniau besimokantiems, atsiliekantiems ir reikalingiems išskirtinio dėmesio. Mokyklos nelankymas yra daugelio priežasčių padarinys, kiekvienas vaikas yra kitoks, o dauguma mokytojų įpratę dirbti su gerai lankančiais, su mažiau atsilikusiais, pagaliau sunku rasti kiekvienu atveju tinkamiausią sprendimą ir ar visada jo ieškoma.

Mokytojų atsakymuose į klausimą, ką daryti, kad nelankantysis galėtų toliau mokytis, dominavo nuostatos, kad reikia „priversti“, „nukreipti“, „įtikinti“, „išleisti (į kito tipo mokyklą)“ ir nusivylimas savo pačių bejėgiškumu. Tačiau nelankantieji vengia eiti į mokyklą, kurioje šie mokytojai dirba, nenori bendrauti su jais. Mokytojai teigia padarę viską, kad šie nepilnamečiai galėtų toliau mokytis. Tačiau moksleivių atsakymai, kad būtent čia jie nenorėtų mokytis, kelia dvejonių, ar viskas padaryta, ar pa-

dėta užgydyti nerimo būsenos priežastis, kurios juos žeidė. Be to, reiktų suprasti ir frustracijos būsenos vaikų reakciją į jų gyvenimo susiklosčiusias sunkias aplinkybes. Be galimų priešiško, agresijos, racionalaus sprendimo reakcijų, kyla noras pasitraukti, ištrūkti iš susidariusios keblios padėties. Norai grindžiami svajonėmis, mintimis, kad, pasitraukus iš susidariusios padėties, bus geriau. Savo kaltės išgyvenimų priežastys perkeliamos mokytojams, su jais tapatinamos nesėkmės, o savo svajonėse sėkmė ir jos išgyvenimai siejami su kitais žmonėmis, kita vieta. Tai racionalizuojančio situaciją utopinio mąstymo raiška, asmenybės gynybos reakcija, padedanti apsisaugoti nuo per didelių išgyvenimų. Pasitraukimas, pabėgimas iš mokyklos turi kompensuojamosios vertės – bent laikinai padeda susikurti iliuzinę svajonę, kad viskas išsispręs.

Svajonių, iliuzijų kompensuojamoji įtaka labai svarbi, nes neišspręstos problemos prislėgtų sunkiais išgyvenimais, kurie, nesuradus racionalaus sprendimo, galėtų paauklėti visiškai sužlugdyti (rūkymas, išgėrimai, narkotikai ir pan.) ar net pražudyti (suicidiniai atvejai). Todėl panašaus likimo nepilnamečių bendravimas, savo išgyvenimų išsipasakojimas juos suprantantiems ir atjaučiantiems bendramžiams tos grupinės subkultūros taisyklių rėmuose turi jiems kompensuojamosios, palai komosios svarbos. Nubyrėjusių nepilnamečių grupių subkultūra, ritualai, apranga ne tik vieni grupę, bet ir šalina jos narių vienišumo, nereikalingumo jausmus. Visuomenės požiūriu, nepilnamečių grupių subkultūra jų asmenybei gali būti ydinga tiek, kiek visais savo įtakos būdais skatina žalingus jos įpročius, asocialias nuostatas, nusikalstamą elgesį.

Dauguma moksleivių, kurių gyvenimo ekonominės sąlygos yra tokios pačios ar panašios,

kaip ir nelankančiųjų, į mokyklą eina dažniau dėl socialinės kompensacijos nei dėl palankesnių pedagoginių santykių – jie mokykloje turi daug daugiau draugų mokykloje iš tokių pačių tarpo kaip jie nei nelankantieji. Tačiau apskritai šie geriau lankantieji yra kritiškesni ir prastesnės nuomonės apie savo mokyklą ir mokytojus nei jos nelankantieji. Nors pastarieji savo mokytojams mažiau palankūs, nes dažnai jų bijo labiau nei kiti, tačiau dauguma nejautė jiems priešiško. Tai ugdymo sistemos nesėkmės, kurias suvokę suprasime ir tai, kodėl daugelis ir gerai lankančiųjų nesijaučia mokykloje laimingi ir visiškai patenkinti, ypač mažesnių gabumų ir galimybių vaikai. Moksleivis, kuris nustoja lankyti mokyklą, pereina tam tikrus etapus, išgyvena santykio su mokykla raidosevoliuciją. Jeigu pirmieji pamokų praleidimai gali įvykti ir dėl nereikšmingų paskatų, tai vėliau jų turinio reikšmė keičiasi, ir mokinys retrospektyviai randa aibę savo elgesį pateisinančių priežasčių. Suprantama, kol tikrosios nelankymo priežastys nėra iki galo atskleistos ir visapusiškai suprastos (objektyvintos), tol galimybės grįžti į mokyklą, o grįžus vėl nuolat ją lankyti, yra menkos.

Pateikti skaičiai rodo tikrai tam tikrų mokinio socialinės padėties bruožų santykį, o mokinio tolesnio mokymosi siekius ir jų įgyvendinimo galimybes lemia daugelis veiksnių vienu metu. Išsamesnį mokinio šeimos socialinio statuso ir jo padėties savitarpio santykiuose vaizdą galime susidaryti iš mokyklos nelankančių nepilnamečių šeimos ir mokymosi situacijos svarbiausių bruožų aprašymo. Pateikiame pavyzdį.

Aleksandras (A. P.) – trylika metų bemiukai suėjo pirmojo trimestro pabaigoje, miesto mokyklos septintokas, gyvena keturių asmenų šeimoje. Motinos išsilavinimas vidurinis, ji siuvėja, namų šeimininkė; tėvo išsilavinimas taip pat vidurinis, jis komersantas; sesutė jaunesnė, mokosi tos pačios mo-

kyklos penktoje klasėje. Tai darni šeima, materialiai apsirūpinusi. Mokinys sveikas. Mokyklos nelanko nuo spalio mėnesio. Būna namuose, padeda tėvams. Mokėsi tik patenkinamai. Pagrindinių dalykų įvertinimai svyruoja tarp keturių ir penkių balų, o iš užsienio kalbos ir muzikos yra gavęs ir nepatenkinamų įvertinimų. Neantramečiavęs. Tėvų nuomone, jų sūnus nelanko mokyklos, nes kai kurie už jį vyresni mokiniai jį terorizuoja, reikalauja pinigų (komersanto vaikas). Klasės auklėtojos manymu, kitų prižasčių nėra. Pats mokinys tvirtina tą patį. Į klausimą, ką reikėtų daryti, kad šis mokinys galėtų toliau mokytis, klasės auklėtoja atsakė: „Tikriausiai tėvai turi priversti ar kaip kitaip paveikti sūnų, kad šis panorėtų toliau mokytis.“

Aptarimas. Klasės auklėtojos nedraugų pasakymą „Tikriausiai tėvai turi priversti ar kitaip paveikti sūnų“ galima aiškinti skirtingai. Mokytojui jo nenorą lankyti mokyklą norėtų įveikti tiesmukiškai – „tėvai turi priversti“, neatsižvelgdami į priežastis, dėl kurių A. P. neina į mokyklą.

A. P. trylika metų, vadinasi, jis pradėjo lankyti mokyklą dar neturėdamas septynerių. Galima spėti, kad iki paauglystės pradžios, iki pasikeitusio mokymo turinio, kuriam reikia didesnio subrendimo, jis nespėjo užaugti. Namuose sūnų globoja tėvai, mokymosi sąlygos palankios, didelių jo pastangų nereikalauja, o mažesni reikalavimai ir silpnėsi paties vaiko aktyvumas mažiau skatina siekti aukštesnių rodiklių ir mažiau reikalauja asmeninių pastangų, silpniau žadina brendimą.

Iš bendraamžių A. P. išsiskiria išoriniais atributais (gerai apsirengęs), vidinio pasitenkinimo savimi, kaip geru mokiniu, mažai gali patirti. Mažesnę nei bendraamžių brandą rodo ir tai, jog pastarieji jam mažai palankūs – jis neturi artimo draugo, silpnai mokosi (įvertinimai svyruoja tarp keturių ir penkių balų), nepajėgia apsiginti, yra fiziškai silpnėsis: mąstymo būdas ir interesų ratas – kaip jaunesnio amžiaus vaiko. Mokytojui juo nesiskundžia ir blogų pa-

žymių nerašo, bet didesnio pasitenkinimo savi mi jis mažai patiria. Namuose ir mokykloje yra globojamas, tačiau pelnyti pasitenkinimo savi mi savo paties pastangomis negali. Išorinis išskirtinumas – apranga – teikia pasitenkinimo ir šiek tiek pasitikėjimo, tačiau yra suteikti tėvų. Svarbiausioje veikloje – mokydamasis ir tarp draugų išgyvena silpnumo, baimės ir nepasitikėjimo savo jėgomis būsenas, kurios formuoja ne laimėtojo, o aukos nuostatas. Kaip matyti iš pasisakymų, tokią jo vidinę būseną nepakankamai supranta tėvai, mokytojai (nors užjaučia dėl to, kad jis bijo eiti į mokyklą). Be abejo, to nesuvokia ir pats mokinys.

Tėvų pažiūros į gyvenimą, vertybinės orientacijos, išsilavinimas, veiklos turinys ir gyvenimo būdas visiškai palankūs toliau sūnui mokytis bent pagrindinėje mokykloje. Siekiant šalinti šio mokinio problemų priežastis, pirmiausiai reikėtų spręsti bent du uždavinius. Pirma, garantuotis saugumo jausmą mokykloje ir pakeičiant jį. Čia aktyviai turėtų veikti mokyklos administracija, pedagogai kartu su tėvais ir kitomis instancijomis [9]. Antra, suteikti psichologinę paramą – konsultacijas pačiam mokiniui, siekiant didesnės sėkmės mokykloje.

Pateikta tyrimo duomenų, pedagogų nuomonių ir moksleivių elgesio priežasčių interpretacija parodė, kad Lietuvos švietimo reformos idėjos dar nebuvo (1995/1996 m. m.) iki galo įgyvendinamos, mokyklos nelankančio moksleivio asmenybė – jo poreikiai, siekiai, galimybės, kaip rodo mokytojų nuomonės, dar nebuvo ugdymo centras.

Pagal Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą įteisintas privalomas jaunimo mokymasis, įpareigojantis įgyti pagrindinį išsilavinimą arba mokytis bendrojo lavinimo ar kito tipo mokykloje iki 16 metų (19 straipsnis), sudarė sąlygas ne prievarta, o laisvu apsisprendimu rinktis vienokį ar kitokį mokymosi kelią.

Vilija Targamadžė [15], tyrinėjusi alternatyvius pagrindinei bendrojo lavinimo mokyklai mokyklų tipus, siekiant „sudaryti mokiniui galimybes pasirinkti mokyklos tipą pagal savo poreikius, interesus, gebėjimus“, pabrėžė, kad švietimo sistema turi „pasižymėti edukaciniu stimuliavimu“ [15, p. 167]. Išanalizavusi Lietuvos švietimo įstaigų, teikiančių pagrindinį bendrąjį išsilavinimą individui paauglystės amžiaus tarpsnyje pasirinkimo galimybes, autorė išskyrė pagrindinius mokyklos tipo, profiliuotos klasės, mokymo plano variantus. Siekiant sumažinti mokyklos nelankančiųjų „galėjo būti kuriamos individualiosios programos, profiliuotos klasės, mokyklos, atskiri mokyklų tipai“ [15, p. 167].

Išsiplėtę pagalbos moksleiviams galimybės Bendrosiose programose [10] įteisinus ugdymo turinio sociokultūrinės ir tarpdalykinės integracijos bei ugdymo turinio diferencijavimo idėjas siekiant turinį „labiau pritaikyti prie mokinio polinkių, poreikių, specifinių ir bendrųjų gebėjimų, atsivėlgti į aktualias mokyklos, vietos bendruomenės, krašto sociokultūrinio gyvenimo reikmes“ [10, p. 38].

Pateiktos institucinės prielaidos rodo, kad šalinant moksleivių mokyklos nelankymo ir nesimokymo priežastis, esamos galimybės nebuvo pakankamai naudojamos. Pedagogų įtaką sunku pervertinti, ypač kai sprendžiami sunkiausi atvejai. Beveik nėra bendros socialinių darbuotojų, švietimo vadovų, teismų, konsultantų ir poli-

cijos veiklos. Pedagogų atliekama mokyklos nelankymo ir nenoro mokytis prevencija ir elgesio korekcija ne visada pakankama.

Išvados

Pateiktų duomenų apie mokyklos nelankančiųjų užsiėmimus, nenoro mokytis priežastis ir pedagogų nuomonių apie galimybes toliau mokytis vertinimų interpretacijos leidžia daryti tokias išvadas:

- Moksleivių nubyrežimą iš mokyklos lemia ne viena konkreti priežastis, o jų derinys.
- Beveik visos nelankančiųjų šeimos priskirtinos prie mažiausias pajamas turinčių šeimų.
- Administracinio poveikio priemonės nepilnamečio mokyklos lankomumui didesnės įtakos nedaro.
- Nubyrežusių nepilnamečių dalyvavimas įvairių rūšių veikloje labiau priklauso nuo nepilnamečių grupės ir ją siejančių bendrų interesų nei nuo jų amžiaus.
- Apie penktadalio nepilnamečių ryšiai su mokykla nėra visiškai nutrūkę. Jie retkarčiais lanko mokyklą.
- Mokytojų nuomonės rodo nusivylimą, nepasitikėjimą nelankančiųjų galimybėmis mokytis toliau tose pačiose mokyklose. Visi mokytojų patarimai rodo jų pastangas ir siekius nukreipti juos į kitas mokymo įstaigas, leisti įsidarbinti.
- Mokytojai nekėlė reikalavimų sau, savo kvalifikacijai ir mokyklai, siekiant užtikrinti tolesnį šių nepilnamečių mokymąsi.

LITERATŪRA

1. Beresnevičienė D. Nuolatinis mokymasis Lietuvoje (Psichologiniai pagrindai): Monografija. Vilnius: Pedagogikos institutas, 1995.

2. Demografijos metraštis. Vilnius: Statistikos departamentas, 1996.

3. Demografijos metraštis. Vilnius: Statistikos departamentas, 1997.

4. Demografijos metraštis. Vilnius: Statistikos departamentas, 1998.

5. Jovaiša L. Asmenybė ir profesija. Kaunas: Šviesa, 1981.

6. Jovaiša L. Edukologijos įvadas. Kaunas: Technologija, 1993.

7. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa, 1993.

8. Jovaiša L. Profesinio konsultavimo psichologija. Vilnius : Agora, 1999.
9. Krumm V. Prievara mokykloje: Mokytojai gali daugiau negu jiems atrodo / vertė ir spaudai rengė A. Kalvaitis // Mokykla. 1994, Nr. 7.
10. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos. Vilnius, 1997.
11. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Vilnius : LC, 1995.
12. Olweus Dan. Bullying at School: What We Know and What We Can Do. London : Blackwell, 1993.
13. Reid Ken. Truancy and School Absenteeism. London, 1985.
14. Rimkevičienė V. Mokyklos nelankymo ir mokymosi motyvacijos silpnėjimo priežasčių psichologinė analizė // Mokyklos nelankymo priežastys. Vilnius : Žuvėdra, 2000. P. 92-158.
15. Targamadžė V. Mokyklos nelankymo ir mokymosi motyvacijos silpnėjimo institucinės prielaidos // Mokyklos nelankymo priežastys. Vilnius : Žuvėdra, 2000. P. 160-231.

SCHOOL ABSENTEEISM: THE INTERPRETATION OF TEACHER'S REPORTS

Pranas Dereškevičius

Summary

The purpose of the article is to show that truancy and school absenteeism are complex multidimensional problem and that teachers and researchers need to understand the issues involved in these phenomena.

The distribution of dropouts based on the data produced on teacher's reports about 392 truants and 108 absentees from comprehensive schools prove, that persistent absenteeism does increase substantially in the later years of schooling. Dropping from schools is a progressing phenomenon, reaching a peak at the age of 13-15 in the eight, seventh and sixth grades. Two

thirds of dropouts had already had failures in previous years. That date shows that over one third of dropouts started schooling before the age of seven.

That reasons for pupil non – attendance are generally well known, indeed, they have not changed. This paper considers some of the reasons for pupils missing school and examines how recent research (by D. Beresnevičienė, V. Rimkevičienė and V. Targamadžė) has added new dimensions to the topic, while pointing out that this work has failed to reduce or overcome the phenomenon.

Įteikta 2000 09 02

Primta 2000 10 20